

Ljubisav Marković

(Nadaljevanje)

KOOPERACIJA

Tečaj politične ekonomije

Gre torej tu za spoj zavestnega interesa skupnosti, da obdrži velika sredstva za proizvodnjo v lasti družbe, in objektivne možnosti, da se ta sredstva racionalno uporabljajo v okviru družbeno organiziranega proizvodnega procesa. Združevanje proizvajalcev v razne oblike kooperacije in družbeno pomoč kooperacijam — finančna, organizacijska, v osebnosti itd. — so logična pot razvoja družbenih odnosov v kmetijstvu. V kooperaciji se združujejo koristni individualni proizvajalci in skupnosti. Kooperacija je tako gospodarsko kot tudi družbeno ena izmed oblik združevanja teh interesov. Kooperacija je zelo ugodna spona, saj nudi možnost za družbeno uporabo tehnike in za to, da se v njenem razvoju individualno delo proizvajalca preobrazijo v družbeno delo.

Socialistična preobrazba kmetijstva je najzapletenejši proces v graditvi višje ekonomske organizacije družbe. V zvezi s kooperacijo navajamo tukaj samo nekaj momentov iz tega zapletenega gibanja. Pozneje pa se bomo v okviru te teme posebej ukvarjali s tem vprašanjem. Na tem mestu želimo napraviti samo še eno pripombo.

Osnovni vzvod tega gibanja, zlasti glede tempa preobrazbe, ni v kmetijstvu, marveč v industriji. Pri tem je odločilna industrija s svojo sposobnostjo, da nudi velike količine potrebne tehnike in drugih sredstev, ki jih potrebuje kmetijstvo.

Kooperacija, t. j. koncentracija razdrobljenih delovnih sil in proizvodnih sredstev sicer ustvarja novo, višjo družbeno proizvodno moč. V primeru kmetijstva pa to še ni dovolj, da bi dosegli odločilno ekonomsko premoč nad drobnim proizvajalcem, ali da bi hitro povečali kmetijsko proizvodnjo. Če sama organizacija kooperativnega dela ni zadostna v pogojih, ki nastajajo v prehodni dobi. Socialistična kooperacija terja od samega začetka močno gmatno pomoč industrije, t. j. tehnično opremljenost z najrazličnejšimi stroji, ugodnost prometnih pogojev, tehnično servisno službo, skladišča itd. Le tako kooperacija lahko hitro napreduje kot progresivna ekonomska organizacija proizvajalcev, dviga delovno proizvodnost in hitro povečuje družbeno bogastvo v kmetijstvu, od katerega ima razumljivo korist vsak delovni človek.

10. Kooperacija ni način proizvodnje

Kooperacije najdemo, kot smo že dejali, v vseh načinih proizvodnje — od praproductivne do zrele komunistične družbe. Na kratko smo opozorili na prednosti, ki jih nudi v posameznih načinih proizvodnje. Toda to ne pomeni, da je kooperacija v proizvodnji stalen pojav in da so posamezni načini proizvodnje njene zgodovinske oblike. Na to vprašanje moramo gledati prav nasprotno.

Način proizvodnje so osnovne faze družbene proizvodnje; so

tiste stopnice, po katerih se je dvigal družbeni proces. Vsak izmed njih je glede na značaj vladajočih družbenih odnosov v proizvodnji dal svoj pečat vsej dani razvojni epohi. Osnova za razlikovanje med družbenimi epohami ni kooperacija, marveč značaj teh proizvodnih odnosov. Vendar vemo, da so določeni proizvodni odnosi na neki stopnji razvoja gmatnih proizvajalnih sil neogibni. So njihov izraz. V skladu s njimi se giba tudi pojav kooperacije in njenih različnih oblik.

Po drugi plati pa smo videli, da je kooperacija samo delec celotne družbene proizvodnje, ki poteka po ekonomskih zakonih, specifičnih za vsak način proizvodnje. Razen nje je v dolgi zgodovini človeštva tudi drobna proizvodnja.

Gledano z oči zgodovinarja ni sužnjeposestniška kooperacija preprosto nadaljevanje kooperacije v prvotni družbi. Med obema najdemo dolgo periodo klasičnega stanja drobne proizvodnje. Razen tega so obe vtelesenje tako močnih družbenih nasprotij, da ne moremo izvesti drugo iz druge.

Podobno je s kapitalistično kooperacijo. Ta prav tako ne nastaja kot nasprotje fevdalne kooperacije, marveč kot nasprotje drobne proizvodnje kmetske in neodvisnega obrtnika. Po tej plati je njena objektivna vloga v tem, da izolirane in razdrobljene delovne procese spreminja v družbeno kombinirano delo.

Toda v pravem smislu »kooperacije ostane osnovna oblika kapitalističnega načina proizvodnje...« (Marx), tako kot preprosta kakor tudi kot razvita kooperacija. Zaradi svojega značaja izkoriščanja, svoje specifičnosti, mu posebno ustreza. Kapitalist ne more uresničiti te eksploatacije, če ne začne povečevati določenemu številu meddelavcev. Zato mora organizirati proizvodni proces kooperacije, ki je zanj nujno zlo.

Zaradi profita pa kapitalist razvija in izpopolnjuje to kooperacijo. Sčasoma opravi kapitalist revolucijo v njeni tehnični podlagi. Prenaša jo na področje velike strojne proizvodnje. Kooperacija postane s tem nujna oblika dela — ne zaradi potrebe po eksploataciji, temveč zaradi značaja materialnih proizvodnih sil. Z odpravo kapitalizma kooperacija ne izgine, marveč se vsestransko razvija v pogojih socializma. Socialistična revolucija spet združuje proizvajalca s sredstvi za proizvodnjo »prav na podlagi pridobitve kapitalistične dobe, t. j. na podlagi kooperacije in skupne zemljiške lastnine in sredstev za proizvodnjo, ki jih je proizvedlo samo delo« (Marx, »Kapital«, I, str. 684, lat.).

Naj ob koncu dodamo še tale Marxov sklep: »Mimogrede naj povemo, da je prav, če razlikujemo med splošnim delom in skupnim delom. Prvo in drugo imata svojo vlogo v procesu proizvodnje, obe prehajata drugo v drugega, vendar se razli-

kujeta. Splošno delo je vsako znanstveno delo, vsako odkritje, vsak izum. Njegova pogoja sta deloma kooperacija z živimi ljudmi, deloma izkoriščanje del preteklih generacij. Skupno delo je pogojeno z neposredno kooperacijo individuijev« (Marx, »Kapital«, III, str. 76, lat.).

Dejansko danes lahko rečemo, da znanstveno delo ni samo splošno delo, temveč tudi kooperacija številnih znanstvenikov z istega ali sorodnih raziskovalnih področij. Danes so osamljeni raz-

iskovalci in izumitelji komaj še možni. Znanstveni razvoj je dosegel takšno stopnjo, da predstavlja kot pogoj cel sistem institutov, laboratorijev, množico znanstvenih delavcev in njihovih sodelavcev ter mednarodne zveze v znanstvenih raziskovalnih. Težko bi n. pr. dejali, kdo je odkril proces razbijanja atomskega jedra. Govorimo lahko le o večjem ali manjšem uspehu posameznikov na poti, po kateri se številni ljudje gibljejo v skupnem delu.

MANUFAKTURA

1. Sestavljena kooperacija

Manufaktura je razvitejša oblika kooperacije in velja za klasično obliko kooperacije, ki sloni na delitvi dela.

S tega stališča lahko razlikujemo med preprosto in sestavljeno kooperacijo. Pri preprosti kooperaciji ni delitve dela. V njej vsak delavec posamič opravi vse operacije, ki so potrebne za izdelavo proizvoda, od začetka do končne izdelave. Dela prav tako kakor samostojni obrtnik ali kmet. Primer za takšno kooperacijo še danes lahko najdemo v nekaterih obrtniških združenjih ali v obdelovalnih kmetijskih združenjih, če se od kmečkoga posestva razlikujejo samo po tem, da imajo več delavcev na združenih parcelah in večjo koncentracijo proizvodnih sredstev. Podobno preproste kooperacije nam nudi brivska zadruga — s to razliko pač, da je to dejavnost izven materialne proizvodnje. Čeprav taka kooperacija prav nič ne spreminja starega načina dela, vendarle proizvaja novo delovno silo tako, da se delo preprosto združuje.

Manufaktura pa ne pomeni preproste združevanja dela. Hkrati je tudi spreminjanje samih njegovih osnov. V njej posamezni delavec ni več ne opravlja vseh operacij v izdelavi proizvoda. Opravlja samo eno izmed teh številnih operacij, eno, za katero se specializira in ki jo stalno opravlja. Kot član kolektiva, v katerem je delo razdeljeno, predstavlja delček dela. V manufakturi čevljev ta delavec ne opravlja razne operacije drugo za drugo, kot so merjenje, prirezovanje, izdelava drete in lepila, šivanje, zabijanje, glajenje itd. Namesto tega delavec opravlja samo eno operacijo, vse operacije — torej proizvodnja vsakega para čevljev — so delo vsega delovnega organizma manufakture. To je sestavljena kooperacija.

Navadna kooperacija predstavlja v primerjavi z osamljenim delom višjo stopnjo družbene proizvodnje sile. Manufaktura s svojim sistemom delitve dela pomeni nadaljnjo stopnjo v razvoju proizvodnih sil tudi v primeru z navadno kooperacijo.

Manufaktura je značilna oblika velike proizvodnje v enem izmed kapitalističnih obdobij —

od sredine XVI. do zadnje tretjine XVIII. stoletja. To je tako imenovana manufakturna perioda kapitalizma. To pač velja predvsem le za Anglijo in še nekatere zahodnoevropske države, v katerih se je kapitalizem razvijal najprej in najhitreje ter kjer je nastal v svoji klasični obliki. Tako manufakturo lahko imamo za nujno periodo kapitalističnega razvoja kjerkolikoli. V nekaterih državah se je kapitalizem pričel razvijati kasneje ali pa je iz fevdalizma evoluiral dokaj počasi, tako da je obdržal manufakturo kot pretežno obliko tudi pozneje — celo tja do XX. stoletja. Razen tega je kapitalizem XX. stoletja v svoji imperialistični epohi v precejšnji meri zadržal proizvodnjo na manufakturni ravni v tistih državah, ki so v kolonialnem, polkolonialnem ali gospodarsko in politično odvisnem položaju. Zato te države tudi po osvoboditvi izpod takšnega podrejenega položaja in po svojem prehodu k hitrejšemu industrijskemu razvoju se vedno dokaj dolgo obdržijo oblike manufakturne organizacije v veliki proizvodnji.

Industrija (in rudarstvo), ki smo jo podedovali po stari Jugoslaviji, je v precejšnji meri kombinacija uporabe strojev in manufakturne delovne organizacije. Imamo jo torej še vedno, zlasti v starih podjetjih in obratih. Konstrukcijska zunanost in razpored poslopij, položaj surovinskih in blagovnih skladišč, zveze med obrati — vse to je organizirano tako, da ustreza ročni zvezi proizvodnega procesa, uporabi orodja, dostavljanju v ročnih vozličkih, delitvi dela med skupinami delavcev itd. Prav tukaj smo na izviru pojavov neracionalne delovne organizacije in problema delovne sile, katerega število in razpored urejajo subjektivno, po izkušnjah.

Cela vrsta industrij še ne presegajo glade na svojo tehnično razvitost okvirov manufakturne delovne organizacije. Primer je steklarska industrija. Ročno delo in ročna spretnost sta v njej zelo pomembni za vrsto proizvodnih procesov. Celotno v razvitejših državah je to tako.

Manufakturo moramo obravnavati še zaradi enega vzroka. V tem tako imenovanem manufakturnem obdobju razvoja je manufaktura najbolj racionalna oblika velike proizvodnje. S

svojo tehniko in s svojimi pridobitvami je manufaktura hkrati materialna priprava za največji skok v razvoju družbenih proizvodnih sil — za industrijsko revolucijo.

Oglejmo si njene značilnosti.

2. Način nastanka manufakture

Manufaktura se poraja iz obrtniške proizvodnje. Kot oblika obsežnejše proizvodnje predstavlja manufaktura širše tržišče in obstoj cele vrste raznih samostojnih obrti. Iz njih se dviga v glavnem na dva načina.

Prvi način je zbiranje raznih obrti, torej zbiranje dotlej samostojnih obrtnikov v eno delavnico. Glede tehnike proizvodnega procesa je pač vseeno, ali to izhaja od kapitalista, ki te obrtnike — sedaj mezdne delavce — postavlja pod svojo komando, ali pa je to posledica delovanja samih obrtnikov. Recimo, da je to združevanje rezultat kapitalistove akcije. V tem primeru so stvari v jasni luči.

Obrti, ki se koncentrirajo, morajo biti nekoliko sorodne, med njimi mora biti nekakšna zveza glede na to, kateri proizvod želijo izdelovati v neposrednem sodelovanju in skupnem nastopanju vseh obrtnikov. Manufaktura kočij združuje na pr. kolarje, kovače, ključavničarje, sedlarje, pleskarje itd. V manufakturi ti v začetku nadaljujejo vsak svojo obrt, delajo pa skupno in hkrati s tem, da drug drugemu po vrsti izročajo svoj izdelek. Na tej stopnji je delovna organizacija še vedno na terenu preproste kooperacije, ker obrtniško delo poteka po starem, podedovanem načinu. Delovna organizacija je še vedno preprosta, mehanično spajanje obstoječih obrti.

Kmalu pa nastopi bistvena sprememba. V manufakturi pride do razčlenjevanja vseh teh obrti na vrsto posebnih operacij. Vsaka izmed njih postane izključna dejavnost posameznega delavca. Kolar nič več ne opravlja vsa kolarska dela, kakor je bilo v njegovi obrti. Morada izdeluje samo oje, drugi kolar sprednje trablje, tretji kolar zadnje trablje, četrti kolar kolesnice, peti kolar srednji del kolesa, šesti vstavlja kolesnice in tako naprej. Delovni dejavnosti vsakega posameznika je zožen, postal je za delavca mnogo preprostejši in bolj smotrni za tok proizvodnje. Prejšnji popolni obrtnik se sedaj v sistemu razčlenjene delitve dela spreminja v delnega delavca!

Tako je manufaktura nastala ne samo zaradi koncentracije raznih obrti v eni delavnici, marveč tudi zaradi nove kombinacije proizvodnega procesa, z razčlenjevanjem tega procesa v podrobne faze, ki se polagoma kristalizirajo v izključno funkcijo enega delavca.

(Se bo nadaljevalo)